

investments in the Crimea area on the threshold of its inclusion to USSR (in February 1954). The author has made the analysis of the whole scope of capital investments into the economy of the Crimea during the period after the end of the World War II and the ratio of the capital investments according to the years of their realization. Moreover, the attention has been paid to the ratio of planned and unplanned capital investments in the economy of the Crimea in years. The author has also noticed the chronological gap in the years of 1946 and 1950, which could have been explained as a wish to analyze this tendency in the further detail, especially related to the year of 1954, i.e. the year when the Crimea was passed to the USSR. It could also be explained as the monetary reform in 1947 in the Soviet Union, the target of which was the redistribution of the finances in the country in favor of the state gained from private sector sources (i.e. had the confiscation nature). The particular attention has been paid to such aspect in the process of the development of capital investments in the Crimea area in the period of 1953 as unplanned capital investments. The analysis of the capital investments into the economy of the Crimea on the threshold of 1954 gives the possibility to identify the main approaches of the governing party and the governmental institutions of USSR to social-economical development of the peninsula and to identify the key tendencies of this process. The author has found out that different union approaches were being used in regards to the social-economical development of the Crimea during the period after the end of the World War II without taking into consideration the social peculiarities as well as the natural conditions of the peninsula. In particular, the USSR was trying to stimulate the development of the heavy industry, while at the same time there was no agricultural background for the providing of the normal social situation and resolving deep demographic crisis. The problem of the providing of the social-economical development of the Crimea by the responsible institutions in the conditions of the command-administrative system was equally significant. This problem was resolved with the transfer of the Crimea in 1954 to the USSR.

Key words: investment estimate for the plan development investment, agriculture in Crimea, Crimea heavy industry, the demographic situation.

УДК 94(477.63)''14-17''

І.С. Стороженко

ГІПОТЕЗА ГЕНЕЗИСУ ТА ЕВОЛЮЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В АСПЕКТІ ПАСІОНАРНОЇ ТЕОРІЇ ЕТНОГЕНЕЗУ (КІНЕЦЬ XV-СЕРЕДИНА XVII ст.)

Запропонована стаття в загальному вигляді знайомить читача з механізмом народження українського козацтва як національного етнічного утворення – субетносу, що протягом кінця XV - середини XVII ст. еволюціонував за етнічними фазами та етапами, виконуючи функції домінанти українського етносу, його збройних сил і державності.

Ключові слова: українське козацтво, етнічне утворення – субетнос, фази та етапи етногенезу, домінанта українського етносу.

До висвітлення проблеми козацького етногенезу¹¹ автор цих рядків звертається вдруге. Вперше «Гіпотеза походження та еволюції етнічних структур українського козацтва кінця XV – середини XVII ст. в аспекті етногенезу» була опублікована автором у шостому розділі його монографії «Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII

---

¹¹ Етногенез – процес проходження етносом (субетносом) усіх стадій розвитку (фаз етногенезу), що відбуваються від моменту виникнення етнічної системи, унаслідок пасіонарного поштовху, до її переходу в етнічний гомеостаз або зникнення [5, с.569].

ст. Кн. друга: Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі» (2007) [11, с. 334-387].

Публікація цього розділу мала експериментальний характер і прагнення автора подати читачам в його інтерпретації спрощений зміст пасіонарної¹² теорії етногенезу Лева Гумільова, доступну студентам. Водночас, передбачалося продемонструвати наукову ефективність цієї теорії етногенезу щодо визначення сутності українського козацтва як феномена історії України. Отримані результати показали, що наше козацтво на першому етапі еволюції (з кінця XV до середини XVI) виникло не як військо, а як етнічна система, як майбутній козацький субетнос¹³, тобто як складова частина українського етносу¹⁴ і його домінанта. Оскільки воно формувалося в небезпечних умовах Великого Степового Кордону України (далі – Великий Кордон), тому вимушене було озброїтись і з часом перетворилося на збройні сили українського етносу. Відповідно до українських традицій державотворення спочатку виникають збройні формування, на базі яких надбудовуються державницькі адміністративні елементи. У нашому випадку на передостанньому етапі утворення субетносу-«конвікції» (70-80 рр. XVI ст.) виникло козацьке військо, на базі якого утворюється військово-етнічний козацький субетнос (наприкінці XVI ст), який обростає військовою державністю, зокрема першою Запорозькою (Базавлуцькою) Січчю (1590-1638 рр.).

Застосування теорії етногенезу Л. Гумільова для дослідження українського козацтва викликало з боку військової наукової еліти Міністерства Оборони України розуміння й підтримку автора. За їхнім проханням вищезазваний розділ з козацького етногенезу трансформувався в монографію, яка була затверджена до видання Вченою радою ДНУ ім. Олесь Гончара, протокол № 6 від 27.12.2012 р., але через брак коштів до цього часу не видана. А що ж цивільні історики? Продовжується несприйняття частиною істориків пасіонарної теорії етногенезу Л. Гумільова, для дослідження історії українського козацтва. При з'ясуванні причини цього невизнання, отримую стандартну відповідь: «Важко повірити в те, про що говориться в цій теорії¹⁵». На мою думку, ця недовіра викликана, по-

¹² Пасіонарність (від лат. *passio* – пристрасть) – це характерологічна домінанта, нездоланне внутрішнє прагнення (свідоме або, частіше, неусвідомлене) до діяльності, спрямованої на здійснення якої-небудь мети (часто ілюзорної). Зазначимо, що ця мета уявляється пасіонарній особі інколи ціннішою навіть за власне життя, а тим більше за життя і щастя сучасників чи одноплемінників. Як природна ознака пасіонарність генетично успадковується нащадками. [5, с.534].

¹³ Субетнос – етнічна система, яка виокремлюється всередині *етносу* своїм *стереотипом поведінки* і протиставляє себе оточенню на основі взаємної компліментарності осіб, що її складають [5, с.548].

¹⁴ Етнос – природно утворений на основі оригінального стереотипу поведінки колектив людей, що існує як енергетична система (структура), яка протиставляє себе усім іншим таким же колективам, виходячи з відчуття компліментарності [5, с.570].

¹⁵ Частина істориків виступають проти використання пасіонарної теорії етногенезу Л. Гумільова через те, що він дотримується російських імперсько-шовіністичних поглядів щодо походження та еволюції російського та українського етносів [6, с. 168, 169, 375, 376]. Ці історики забули, що Л. Гумільов росіянин, що він має притаманну цій національності імперську свідомість, відповідно до якої корінним питанням, щодо джерела існування російської імперії як великої держави і її утвердження перед Європою, може бути тотальна асиміляція українців. Вони повинні стати великоросами і тоді історично-культурна спадщина Київської Русі і Русі-України, а також її людський і духовно-економічний потенціал стануть великоруськими. На асиміляцію українців Москва витратила безуспішно понад 330 років, а щоб прискорить цей процес привласнила собі історико-культурну спадщину Київської Русі. Водночас, не розуміючи, що українці не зможуть асимілюватися, бо вони належать до найдавнішого потужного, високодуховного етносу, про це свідчить його висока пасіонарність, наслідками якої є вишиванки, писанки, поетичність, пісенність і багатющий фольклор, а також те, що українці найкращі воїни, в яких поєднується хоробрість і мужність з благородністю, а українські жінки найкрасивіші на нашій планеті. Прагнення українців створити свою незалежну державу переповнило імперську чашу терпіння росіян і вони взяли курс на знищення українського етносу, який як наївна дитина вірив у братські відносини. **Водночас зазначимо, що пасіонарна теорія етногенезу Л. Гумільова не пов'язана з його шовіністичними поглядами, оскільки вона розроблена і працює на засадах принципів синергетики, тобто працює на енергії біосфери землі, на геобіохімічній енергії живої речовини.** Л. Гумільов не застосував свою теорію етногенезу до визначення виникнення та еволюції

перше, відсутністю у переважної більшості людей інформації про те, що наше життя забезпечується енергією сонця не тільки за рахунок харчування, а й за рахунок біогеохімічної енергії живої речовини біосфери землі. Завдяки останній (етнічній) енергії ми народжуємося, відбувається запуск і робота відповідальних систем нашого організму, за рахунок цієї енергії людина створює духовні цінності, а при досягненні за рахунок цієї енергії колективної пасіонарності створює субетноси та етноси, забезпечуючи існування виду *Homo sapiens* на нашій планеті Земля, яка обростає соціальною оболонкою різних форм державності. За рахунок цієї енергії відбувається процес суспільного самовдосконалення у формі синергетики та етногенезу за наявності пасіонарного поштовху. Про це буде йти мова у монографії. **По-друге**, це свідчить, що ці історики забули, а може й не знали, що визначальним змістом наукового процесу, зокрема, наукової роботи є висунення гіпотез та їхнє доведення. Серед палітри гіпотез етногенезу, зокрема виникнення слов'янських народів, гіпотеза Л. Гумільова виявилася найефективнішою. Автору цих рядків вдалося її узгодити з генезисом та еволюцією українського козацтва кінця XV – середини XVII ст. Виникнення козацтва і стадії його розвитку **як соціальної системи**, повністю співпали (хронологічно та за змістом) з етапами його етногенезу **як етнічної системи**, тобто як субетносу, складової частини українського етносу і його домінанти.

По-третє, це також свідчить, що вищеназвані історики, очевидно, ніколи не цікавилися, коли і як утворився український етнос, тому їм невідомі (або ж неактуальні) проблеми теорії етногенезу щодо утворення народів. Вони не знають, що етногенез індоєвропейцям, з його гіпотезами: зокрема, лінгвістичної, прамови, прабатьківщини та «загальноросійської народності», зазнав повного краху [1, с.5-30]. За цих умов, поява нової на той час гіпотези – пасіонарної теорії етногенезу Л. Гумільова, на мою думку, закрила цей вакуум і відкрила нову сторінку в пізнанні історії виникнення та розвитку етносів, оскільки вперше базується на пасіонарній енергії людських спільнот, джерелом якої є «біогеохімічна енергія живої речовини біосфери Землі» (вислів В.Вернадського) [4, с.30, 31].

Для кожної фази еволюції етногенезу і до їхніх перехідних етапів Л. Гумільов визначив морально-етичні імперативи поведінки, якими керувалися члени етнічних спільнот. Дослідник також визначив, що етнос, по-перше, є явищем географічним, завжди пов'язаним з ландшафтом, на якому цей етнос адаптувався і якого цей ландшафт годує; по-друге, це форма існування виду *Homo sapiens*, яка відрізняється від соціальної системи, а також від суто біологічних характеристик, якими визначаються раси [4, с.13, 17].

За висновками Л. Гумільова, вік існування етносу триває 1100-1500 років, якщо його не порушують екзогенні впливи, зокрема, геноцид під час вторгнення іноплеменників або епідемії. Водночас зазначимо, що проблема походження України-Русі й українського етносу зафіксована у найвизначнішому історичному творі епохи Київської Русі – «Повісті временних літ». Ця інформація вважається не науковою і наївною [1, с.5], але для нас дуже важливою. В «Повісті» повідомляється, що Русь утворилася за біблійною історією після всесвітнього Ноевого потопу, тобто, три тисячі років до н.е., після завершення старої епохи (неоліту) і початку нової (бронзи). Водночас у літописі подається інформація про племена,

---

російського та українського етносів, бо ця теорія показала б, що російський етнос виник як відгалуження від українського етносу наприкінці XII ст. на стадії інкубаційного періоду, а сформувався остаточно в XIV – XV ст. і став соціальною оболонкою Московського князівства, яке існувало як улус Золотої Орди. Якщо б пасіонарна теорія етногенезу була застосована щодо генезису та еволюції українського етносу, то ми отримали б інформацію про те, що його інкубаційний період розпочався на початку VIII ст., а завершився в другій половині IX ст. утворенням української держави під назвою Київська Русь.

Цінність пасіонарної теорії етногенезу Л. Гумільова не в питаннях синергетики цього явища, а в **хронологічних визначеннях фаз і етапів етногенезу**, що дозволяє, досліджуючи модифікації і зміни суспільних відносин, визначити етнічні структури в процесі козацького етногенезу кінця XV – середини XVII ст.

з яких утворилася Русь і які існували лише в другій половині першого тисячоліття нашої ери, тобто під час сучасної епохи¹⁶. Оскільки сучасна епоха розпочалася в 419 р. н.е. (а закінчилася в 2015 р.), то ці племена сформувалися орієнтовно в VII-VIII ст. н.е. Відомий дослідник походження Київської Русі Михайло Брайчевський, торкаючись етногенезу слов'янських¹⁷ народів, зокрема, українців, росіян, білорусів, болгар, поляків та ін., зазначив, що кожен з них мав свій своєрідний характер процесу формування, а може і зовсім інші шляхи розвитку. «Наприклад, формування Русі..., – пише М. Брайчевський, – відбулося на території Східної Європи протягом другої половини I тис. н. е. Спускатися при вивченні цього питання в епоху бронзи (як це робить дехто), було б зовсім недоречним» [1, с.20].

Отже, не випадково у «Повісті временних літ» повідомляється, що Русь утворилася на зламі двох епох (насправді – раннього заліза і сучасної), а за висновками М. Брайчевського, її формування відбулося протягом другої половини I тис. н. е. (сучасної епохи), етногенез же давньоруського-праукраїнського етносу розпочався у VII ст. н.е., а завершився в другій половині IX ст. його утворенням, який обріс соціальною оболонкою держави- Київської Русі [1, с.20,149]. «Процес же об'єднання всіх давньоруських земель в одній державі затягнувся на сто років і охоплює все X ст.» [1, с.180]. Зазначемо, що утворення давньоруського-праукраїнського етносу, за однієї із версій, відбулося за рахунок пасіонарної енергії праукраїнців, яку вони отримали від своїх завойовників-варягів унаслідок повного їх асимілювання і запозичиння від них їхню назву – «Руси».¹⁸

Зазначимо, що існування давньоруського-праукраїнського етносу було не довговічним, воно було перервано монгольською навалою у першій половині XIII ст. Зокрема, після здобуття ханом Батием у 1240 р. Києва Київська Русь як держава і як соціальна оболонка давньоруського- праукраїнського етносу загинула, а отже, почала зазнавати руйнації і її першооснова — сам етнос, оскільки пасіонарність ординська перевищувала давноруську. Щоб читач мав уявлення про Золотоординську адміністративну структуру в Україні, наведемо зміст ярлика (грамоти), яким золотоординський хан Тохтамиш передав у 1397 р. великому князю литовському Вітовту українські землі за його допомогу в боротьбі проти Тамерлана.

«Згідно з текстом реконструйованого науковцями документа, – пише Олена Русина, – Тохтамиш передав Вітовту “тьми” Київську, Володимирську (тобто Володимиро-Волинську), Луцьку, Подільську, Кам'янецьку, Брацлавську, Сокальську (чи Соколицьку – від Соколя на Південному Бузі), Чернігівську, Курську та “тьму” Ягодая Сарайовича...; міста Звенигород (сучасна Звенигородка Черкаської області), Черкаси, Путивль (з низкою волостей), Новгород-Сіверський, Рильськ, Брянськ, Стародуб, Глинськ, Сніпород (мав бутидесь на Сніпороді), Хачибейв (сучасна Одеса), Дашів (сучасний Очаків), Маяк (сучасне с. Маяки в гирлі Дніпра), Баліклей і Ябу-Городок (нині – городища на Південному Бузі)» [10, с.88–89].

За таких умов, провідний і керівний субетнос давньоруського етносу – княжа еліта, втративши коріння зі своїм вмираючим етносом і вважаючи, що його доля вже приречена на зникнення, не поставила питання про його відродження на національному ґрунті за змістом і за новою формою щодо назви. За Люблінською унією 1569 р. давньоруська княжа еліта (у переважній більшості) трансформувалася в польський етнос: прийняла католицьку

¹⁶ Кожна епоха триває протягом 1596 років.

¹⁷ Інколи можна зустріти в літературі такі абсурдні визначення: «слов'янський народ», «слов'янська культура», «слов'яночка» (до жінки) і т. ін. Адже ми не зустрічаємо адекватно: «романо-германський народ», «романо-германська культура», «романо-германочка» і т. ін., бо існують групи слов'янських та романо-германських народів, кожний з яких, зокрема, українці, росіяни, поляки, німці, французи, італійці, мають свою національну культуру і відповідну назву всього іншого.

¹⁸ «Ruotsi» – «Руси» фінська назва шведів [1, с. 160]. Візантійський імператор Костянтин VII Багрянородний (908-959 рр.) у своєму творі «Об управленні імперією», написаному протягом 948-952 рр., повідомляє, що назва народу «Роси» має шведське походження [8, с.293-307].

віру, польську мову і отримала статус польської шляхти, а свій народ зрадила, кинувши його на волю окупантів. Як не парадоксально, а саме цей 1569 р. став рубежем сходження українського козацтва (яке взяло на себе місію відродження українського етносу і його державності) до рангу окремого привілейованого збройного стану у Речі Посполитій. Але до цього рубежу козацтво пройшло тернистий шлях етногенезу. Зупинимось на цьому більш детально.

Нагадаю, що існують (незалежно від людини, але за її пасіонарного поштовху) **закономірності суспільного саморозвитку, які діють за принципом синергетики**, тобто, за природною системою самовдосконалення. Окрім цього існують **закономірності етнічного саморозвитку за принципом етногенезу**, які діють непомітно для людини і проявляються лише після обростання соціальною оболонкою¹⁹. Закономірно, що в межах процесу руйнації давньоруського етносу працювали принципи синергетики і етногенезу, спрямовані на його порятунок. Цілком природно, що в межах цих принципів працювала певна частина пасіонарної української і литовської еліти.

Відповідно до спостережень, – пише Л. Гумільов, – нові етноси виникають не в монотонних ландшафтах, а на кордонах ландшафтних регіонів і в зонах етнічних контактів, де існує невідворотна інтенсивна метисація (змішані шлюби. – І.С.). Пусковим моментам етногенезу сприяють також сполучення різних культурних рівнів, типів господарств, несхожих традицій” [4, с. 35].

Отже, Великий Кордон був ідеальною зоною для формування української етносфери. Це був Кордон між кочівництвом і осілістю, між мусульманською і християнською релігіями, а також між культурами Сходу й Заходу [7, с.28-44]. Крім перерахованих функціональних компонентів Великого Кордону, зазначимо, що українське прикордоння (південна Київщина та Брацлавщина) з другої половини XIII ст. зазнало активної метисації після монгольської навали у 1240 р. в Русь -Україну й утворення (як вже зазначалося вище) на її землях улусів (провінцій) Золотої Орди: (Наддніпрянський і Надбужський, поділених на тьми).

За висновками Н. Яковенко, крім вторгнення ординців-завойовників, з кінця XIV – до середини XVII ст. відбулося декілька хвиль міграції тюркських переселенців на українське прикордоння (переважно в район Канева і Черкас) [12, с.152, 173, 174]. Отже, внаслідок монгольської навали та міграції переселенців, українське прикордоння отримало досить вагомий тюркський етнічний компонент, який поглинули українці, зберігши свою етнічну систему.

Виникає закономірне питання: чому саме перемиг український, а не тюркський елемент? На це питання дає вичерпну відповідь Л. Гумільов. У своїх дослідженнях він показав, що визначальним чинником у впливах етносів один на одного є їхня пасіонарність. Зокрема, завоювання і поневолення українців ординцями було забезпечене перевагою останніх у пасіонарності. Але, починаючи із середини XIV ст., в Україну і її південне прикордоння приходять литовці, пасіонарність яких переважала ординську.

За Л. Гумільовим, збереження своєї етнічної системи українцями під час вищенаведеної метисації було забезпечене тим, що частота коливання етнічного енергетичного поля чужоземного елемента не збігалася з частотою коливання українського етнічного енергетичного поля, тому злиття першого з останнім відбувалося не шляхом

---

¹⁹ Прикладом етнічного саморозвитку за принципом етногенезу може слугувати суперетнос Сполучених Штатів Америки, у якому за останні десятиліття відбулися процеси **прихованого** етнічного саморозвитку за принципами етногенезу і синергетики, унаслідок яких негритянський етнос та мігранти стали доміантною, провідною, керуючою силою в суперетносі цієї держави, а соціальною оболонкою цього етносу став закономірний наслідок – вчорашні черношкірі раби стали володарями США – найпотужнішої держави у світі, а їхня культура поширилася на інші континенти.

гармонічної асиміляції, а за рахунок **анігіляції**²⁰ [4, с.31,32]. Сутність останньої полягала в тому, що під час злиття чужоземного етнічного елемента з українським під впливом потужного енергетичного поля останнього відбувався збій частоти коливання етнічного енергетичного поля першого, розхитування системних зв'язків і руйнація чужинського етнічного елемента як системи. *“Порушені структури не піддаються тривалій еволюції. Під час спрощення вони виділяють вільну енергію, яка розсіюється в просторі, а самі анігілюються”* [4, с.32], тобто стають складовими частинами українського етнічного елемента як системи.

За висновками Олени Русиної, передача влади Золотою Ордою Великому князівству Литовському над Україною була здійснена на договірній основі [10, с.59]. І далі вона пише, що враховуючи наявність проблем щодо міжусобиць та сепаратистських виступів ординських феодалів на просторах величезної золотоординської імперії, її хани були зацікавлені в тому, щоб мати на території України-Русі надійного васала, першим з яких і став литовський князь Ольгерд Гедимінович (1347–1377). Унаслідок цих змін в адміністративному устрої Золотої Орди – володіння темників на українських землях були реорганізовані у другій половині XIV ст. в уділи литовських князів [10, с.40, 59, 60], що поклато початок українізації тюркського елемента.

Є всі підстави припускати, що особливо активна метисація та злиття українського елемента з тюркським з українізацією останнього, відбулися після передачі в 1397 р. золотоординським ханом Тохтамишем Великому князю литовському Вітовту українських земель (про яке вже йшлося вище) і створення останнім, починаючи з 1398 р., на межі з Диким Полем прикордонної оборони, яка складалася з мережі прикордонних замків: Брацлав, Звенигород, Канів, Черкаси, Переяслав та ін. [10, с.88, 89, 106]. Оскільки унаслідок вторгнення на українське прикордоння ординців тут не залишилося руської (української) аристократії [2, с.175, 178], Вітовт на першому етапі створення цієї оборони вимушений був залучати до прикордонної служби татарську та литовську еліти, нормативно закріплюючи або надаючи їм землеволодіння, а також соціальний статус боярина-рицаря (боярина-шляхтича) за цю службу. Соціальні вигоди були каталізатором християнізації, метисації і злиття тюркського та литовського елементів цього рангу з українським. Наприкінці XV ст., у зв'язку з воєнною небезпекою з боку Кримського ханства, прикордонна оборона була підсилена формуваннями «кінних слуг» шляхом залучення до них третини чоловічого населення прикордонних замків та їх околиць. За соціальним статусом кінні слуги поділялися на замкових зем'ян-ленників з обмеженим шляхетським правом та панцирних бояр, які користувалися усіма прерогативами військового (рицарського) права, але не мали особистого шляхетства (на відміну від повного рицарства бояр-шляхти) [12, с.60-70]. Є всі підстави вважати, що до складу кінних слуг потрапили й пересічні мешканці тюркського походження, які, як і їхня еліта, на ґрунті соціально-економічних вигод теж злилися з українською спільнотою.

Підсумовуючи, значимо, що, по-перше, **центром трансформації давньоруського-праукраїнського етносу в український - був Великий Кордон, а, точніше, – українське прикордоння (південна Київщина та Брацлавщина)**; по-друге, етнічні системи належать до закритих систем. Така система отримує для свого функціонування одноразовий імпульс пасіонарної енергії і працює за другим законом термодинаміки, поступово витрачаючи енергію на свою роботу до тих пір, доки потенціал цієї енергії не зрівняється з потенціалом оточуючого середовища. Здавалося б закрита система не залежить від оточуючого середовища, але, як виявилось, якщо від цього середовища не буде поштовху (пускового імпульсу), то етнічна система працювати не буде. Іншими словами, принципи синергетики і етногенезу починають працювати не на пустому місці, а при наявності

²⁰ Анігіляція – розпад на субатомному рівні з незворотною втратою світлової енергії, що випромінюється в міжгалактичний вакуум [4, с.32].

зовнішнього, пасіонарного людського поштовху, якого ми можемо і не помітити. Коли ми розглядаємо думку Л. Гумільова, трансформовану до нашої проблеми про те, **що український етнос, як жива система, «обирає по можливості рішення» створити на межі з Великим Кордоном нове субетнічне утворення** [4, с. 20-22], то ми повинні пам'ятати, що поштовх для цього «рішення» було забезпечено діяльністю литовської еліти на Великому Кордоні, тобто для цього були створені відповідні умови.

Торкаючись початкового періоду козацького етногенезу мені часто задають питання: чи справді існував інкубаційний період козацького етногенезу? Як перевірити достовірність хронології його існування? Щоб відповісти на ці питання зазначимо, що дослідження козацького етногенезу показали, що він наприкінці 1649 р. перейшов в акматичну фазу. *«Ми знаємо, – пише Л. Гумільов, – що акматична фаза настає приблизно через сто п'ятдесят років після початку явного піднесення, тому можемо зробити висновок, що пасіонарний поштовх відбувся там за 300 років, враховуючи інкубаційний період до зафіксованої акматичної фази»* [4,с.112]. Отже, у середині XIV ст. до управління українськими землями і, зокрема, українським прикордонням замість ординців прийшла пасіонарна литовська еліта, яка злилася з українським елементом і перетворилася на фундаторів розвитку української культури, а також дала пасіонарний поштовх інкубаційному періоду козацького етногенезу. Унаслідок цього процесу через півтора століття, наприкінці XV ст., українці, мешканці південної Київщини та Брацлавщини (насамперед бояри-лицарі та кінні слуги прикордонних замків та їх околиць), які поглинули в цьому регіоні ординців і литовців, перетворилися на високопасіонарний елемент.

Це дає підстави вважати, що **пасіонарна ситуація** на українському кордоні в другій половині XV ст., напередодні завершення інкубаційного періоду козацького етногенезу, перебувала у неврівноваженому стані (*«флуктуації»*), а наприкінці цього ж століття досягла критичної точки (*«біфуркації»*) [9,с.321-323], з якої її вивели татарські напади і спрямували пасіонарну енергію бояр-лицарів та кінних слуг не тільки на захист прикордоння, а й на певні мутації- виокремлення з їхнього середовища **степових розбійників, добичників, які отримали назву козаків** [3,с.78]. Для цієї початкової фази козацького етногенезу Л. Гумільов визначив імператив: *“Треба виправити світ, бо він поганий”*. Тобто, це була етично-моральна норма, якою керувалися воїни-професіонали під час мутації в козаків [4,с.239]. Відбувся перший етап етногенезу у фазі «піднесення» – утворення першої етнічної структури – козацької «консорції». ²¹

Але на цьому етапі процес етногенезу зупинився. Минали десятиліття, а новий етап етногенезу не наступав, чисельність козаків була незначна, вони не брали участі у відсічі татарським нападам, а за повідомленням джерел від першої згадки про них у 1489 р. до другої половини XVI ст., характеризуються як розбійники на Великому Кордоні [3, с.79-100]. Мешканці прикордонних замків та їхніх околиць сприймали козаків як кримінальний елемент, у сучасному розумінні цих слів.

«Продовження у наступному номері (випуску)».

Список використаної літератури

1. Брайчевський М. Ю. Походження Русі / М. Ю. Брайчевський. – Київ, Наукова думка, 1968. - 224 с. ; Braichevskiy M. Yu. Pokhodzhennia Rusi / M. Yu. Braichevskiy. – Kyiv, Naukova dumka, 1968. - 224 s.
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси в 11-ти т. / М. С. Грушевський. - Київ : Наук. думка, 1993. - Т. 3 : До року 1340. – 592 с. ; Hrushevskiy M. S. Istoriiia Ukrainy-Rusy v 11-ty t. / M. S. Hrushevskiy. - Kyiv : Nauk. dumka, 1993. - Т. 3 : Do roku 1340. – 592 s.

²¹ «консорції» від лат. *«sors»* – доля, тобто об'єднання людей зі історичною долею), соціальною оболонкою, якої була розбійницька ватага, з пасіонарним імперативом поведінки: *«Будь тим, ким ти мусиш бути!»* [4, с. 22, 239].

3. Грушевський М. С. Історія України-Руси в 11-ти т. / М. С. Грушевський. - Київ : Наук. думка, 1995. - Т. 7 : Козацькі часи — до року 1625. – 628 с. ; Hrushevskiy M. S. Istoriiia Ukrainy-Rusy v 11-ty t. / M. S. Hrushevskiy. - Kyiv : Nauk. dumka, 1995. - Т. 7 : Kozatski chasy — do roku 1625. – 628 s.
4. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л. Н. Гумилев. - Ленинград, 1990. – 279 с. ; Gumilev L. N. Geografiya etnosa v istoricheskiy period / L. N. Gumilev. - Leningrad, 1990. – 279 s.
5. Гумилев Л. Н. Этносфера. История людей и история природы / Л. Н. Гумилев. - Санкт Петербург, Москва, 2003. – 578 с. ; Gumilev L. N. Etnosfera. Istoriya lyudey i istoriya prirodi / L. N. Gumilev. - Sankt Peterburg, Moskva, 2003. – 578 s.
6. Гумилев Л. Н. От Руси к России / Л. Н. Гумилев. - Москва, 2014. – 318 с. ; Gumilev L. N. Ot Rusi k Rossii / L. N. Gumilev. - Moskva, 2014. – 318 s.
7. Дашкевич Я. Р. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV - XVIII ст.) / Я. Р. Дашкевич // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. - Т.ССХХІІ : Праці історико - філософської секції. - 1991. - 472 с. ; Dashkevych Ya. R. Ukraina na mezhi mizh Skhodom i Zakhodom (XIV - XVIII st.) / Ya. R. Dashkevych // Zapysky Naukovoho tovarystva im.Shevchenka. - Т.ССХХІІ : Pratsi istoryko - filosofskoi seksii. - 1991. - 472 s.
8. Константин Багатородный Об управлении империей / Константин Багатородный. – Москва : Наука, 1989. – 501 с. ; Konstantin Bagatorodnyy Ob upravlenii imperiey / Konstantin Bagatorodnyy. – Moskva : Nauka, 1989. – 501 s.
9. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера-история / Ю. М. Лотман. – Москва : Языки русской культуры, 1996. — 464 с. ; Lotman Yu. M. Vnutri mysl'yashchikh mirov. Chelovek-tekst-semiosfera-istoriya / Yu. M. Lotman. – Moskva : Yazyki russkoy kultury, 1996. — 464 s.
10. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / О. В. Русина. - Київ, Видавничий дім Альтернативи, 1998. — 320 с. ; Rusyna O. V. Ukraina pid tataramy i Lytvoiu / O. V. Rusyna. - Kyiv, Vydavnychiy dim Alternatyvu, 1998. — 320 s.
11. Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI - середини XVII ст. : моногр. / І. С. Стороженко. – Дніпродзержинськ : ВД "Андрій", 2007. - Кн. друга : Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі. - 415 с. ; Storozhenko I. S. Bohdan Khmelnytskyi i Zaporozka Sich kintsia XVI - seredyny XVII st. : monohr. / I. S. Storozhenko. – Dniprodzerzhynsk : VD "Andrii", 2007. - Kn. druha : Henezys, evoliutsiia ta reformuvannia orhanizatsiinoi struktury Sichi. - 415 s.
12. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – Київ : Наукова думка, 1993. – 414 с. ; Yakovenko N. M. Ukrainska shliakhta z kintsia XIV do seredyny XVII st. (Volyn i Tsentralna Ukraina) / N. M. Yakovenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1993. – 414 s.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2017 р.

I. Storozhenko

THE HYPOTHESIS OF THE GENESIS AND EVOLUTION OF UKRAINIAN COSSACKS IN THE ASPECT OF PASSIONARY THEORY OF ETHNOGENESIS (the END of XV-MID of XVII century)

Coveraging the Cossack`s ethnogenesis problem the author of these lines appeals for the second time. For the first time "Hypothesis of the origin and evolution of the ethnic structures of Ukrainian Cossacks the end of the XV- mid XVII century in the aspect of ethnogenesis" was published by the author in the sixth section of his monograph "Bogdan Khmelnytsky and Zaporizhzhya Sich of the late XVI -mid century XVII. Book second: Genesis, evolution and reforming of the organizational the structure of the Sich" (2007).

The publication of this section had the experimental character and the desire of the author to show the readers in his interpretation simplified contents of Lev Gumilev`s passionary theory

of ethnogenesis available to students. At the same time, it was supposed to demonstrate the scientific effectiveness of the theory of ethnogenesis to defining the essence of the Ukrainian Cossacks as a phenomenon of Ukraine history. The results showed that our Cossacks in the first stage of evolution (from the end of XV to mid-XVI) did not arise as the army, but as an ethnic system, as future Cossack subethnos, i.e. as an integral part of the Ukrainian ethnic group and its dominant. As far as it was formed in dangerous conditions of the Large Steppe Border of Ukraine (further - the Big Cordon), so it was forced to arm themselves and eventually turned into the armed forces of the Ukrainian ethnos. According to the Ukrainian state tradition originally the armed formation appeared, on the base of which the state-administrative elements superposed. In our case, on the penultimate stage of formation of subethnic groups (70-80s of the XVI century.) the Cossack army originated, which formed military ethnic Cossack subethnos (late XVI century), which acquires a military state, in particular, the first Zaporozhian (Bazavluk) Sich (1590-1638.).

Application of L. Gumilev's theory of ethnogenesis for the study of Ukrainian Cossacks caused by the military scientific elite of the Ministry of Defense of Ukraine and understanding support of the author. Upon request the abovementioned section of the Cossack ethnogenesis transformed into a monograph, which was approved for publication by the academic Council of the DNU named after Oles Gonchar, Protocol № 6 dated 27.12.2012. But due to the lack of funds by that time it haven't been issued. At the same time we note that the publication of this monograph and the consideration in it the origin and development of the Ukrainian Cossacks in the aspect of ethnogenesis would answer a number of questions that until that time there was no answer.

Key words: *ethnic nature of the Ukrainian Cossacks, military-ethnic Cossack subethnos, passionary theory of ethnogenesis of L. Gumilev.*

УДК 323.113(437.3=161.2)''1994/2016''

Є.В. Федоренко

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ГРУПИ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1994 – 2016 роки)

У статті досліджено зміни чисельності українських мігрантів у Чеській Республіці. Проаналізовано причини та наслідки міграції громадян України до Чеської Республіки. Простежено взаємозв'язки між рівнем економічного розвитку та трудовими потребами республіки і збільшенням міграційних потоків з України.

Ключові слова: *еміграція, трудова міграція, міграційна група.*

На сьогоднішній день в українському соціумі постала гостра потреба пошуку оптимальної моделі побудови соціально-економічного устрою держави. Тривалий період відсутності чіткої стратегії реалізації суспільних реформ, а також суперечливість їх впровадження призвели до того, що незалежна Україна пережила кілька соціально-економічних і політичних криз. Відбулись відчутні деформації в соціальній та демографічній структурі населення України, які фактично призвели до старіння нації і депопуляції. Негативний вплив соціально-демографічних процесів поступово збільшився настільки, що Українська держава перетворилася на країну-експортера дешевої робочої сили до високорозвинених країн близького і далекого зарубіжжя. І, якщо з початку 1990-х років ці міграційні процеси носили переважно тимчасовий, сезонний характер (так зване «заробітчанство»), то в умовах невизначеності і нескінченності кризи все більше людей виїздить за кордон на постійне місце проживання.